

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 20 051.159

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

доктору мистецтвознавства, професору,

професору кафедри музичної україністики

та народно-інструментального мистецтва

Дутчак Віолетті Григорівні

76018, м. Івано-Франківськ,

вул. Шевченка, 57

РЕЦЕНЗІЯ

Романюк Лесі Богданівни

кандидатки мистецтвознавства, доцентки, доцентки кафедри музичної
україністики та народно-інструментального мистецтва Навчально-наукового
інституту мистецтв Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

на дисертацію **Пронюк Марії Мирославівни**

**«Культуротворча діяльність Верховного Архiepіскопа Української
Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого в середовищі української
діаспори другої половини ХХ століття»,**

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

зі спеціальності 034 Культурологія,

галузі знань 03 Гуманітарні науки

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. У період сьогодення, на фоні тотального духовно-морального зубожіння, все більшої актуальності набувають дослідження у сфері етичних цінностей та духовних надбань. Зокрема, досягнення панорамності культурного світобачення неможливе без актуалізації ролі Церкви та духовних лідерів у процесах збереження і розвитку української мови, культури,

національних традицій як в Україні, так і у середовищі української діаспори. Проблема збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції набуває значної гостроти у наш час, особливо в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України.

Велика кількість духовних діячів зробили вагомий внесок у розвиток культури та освіти, серед них наступник митрополита Андрея Шептицького – Йосиф Сліпий. Постать митрополита Йосифа Сліпого вражає сучасників, не лише його приналежністю до духовних чинів, педагогічною діяльністю, а й багатогранністю інтересів. Серед історичного ряду церковних ієрархів, він – один із найпоказовіших, щодо реального впливу на культурні процеси як в Україні, так і за її межами. Відтак, дослідження культуротворчої діяльності Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого, спрямованої на збереження національної ідентичності української діаспори через поєднання віри, науки та мистецтва є актуальним і своєчасним. Діяльність Йосифа Сліпого, який заснував Український католицький університет у Римі, очолював видавничу справу, розбудовував церковні, наукові, культурні інституції, стала унікальним прикладом успішної реалізації проєкту збереження української культури поза межами України та розбудови духовної єдності українського народу.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Дисертація Марії Мирославівни Пронюк є завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-методичному рівні, відповідає сучасним вимогам, тобто характеризується дотриманням усіх вимог, зазначених у нормативній документації. Авторські положення цього дослідження вирізняються належною науковою коректністю, аргументованістю та логікою.

Сформульовані в дисертації наукові положення та висновки ґрунтуються на архівних неопублікованих і опублікованих джерелах, а також на напрацюваннях українських та зарубіжних дослідників. Теоретичне підґрунтя дисертації склали праці широкого тематичного спектру зі сфери історії України,

історії української культури, культурології, історії УГКЦ, історії преси, дослідження життя та діяльності Йосифа Сліпого. Структура і обсяг роботи цілком підпорядковані поставленій меті та завданням.

Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані у дисертації, є обґрунтованими. Вони забезпечені послідовним застосуванням наукових методів, які базуються на фундаментальних принципах історизму, наукової об'єктивності та логіки і опираються на використання комплексного підходу, що поєднує різні методи аналізу культуротворчої діяльності Йосифа Сліпого, що дозволило дослідити його вплив на розвиток української культури у діаспорі, зробити важливі висновки щодо його ролі у збереженні та розвитку української національної ідентичності за межами України. Комплекс методів, серед яких: теоретичного аналізу та синтезу матеріалів, індукції та дедукції, систематизації, синергетичний, діалектичний, феноменологічний та інші задіяно для синтезу та узагальнення даних щодо культуротворчої діяльності Йосифа Сліпого.

Достовірність результатів дисертаційного дослідження підтверджена використаними науковими методами та відповідною джерельною базою.

3. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному осмисленні культуротворчої спадщини Верховного Архиєпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого на основі опрацювання опублікованих і неопублікованих, у тому числі й іншомовних архівних матеріалів. Вперше було здійснено комплексний аналіз культуротворчої спадщини Верховного Архиєпископа УГКЦ Йосифа Сліпого в контексті діяльності української діаспори другої половини ХХ століття; опрацьовано документи Апостольського Ватиканського архіву участі Йосифа Сліпого у Другому Ватиканському Соборі; віднайдено та описано аудіо-записи богослужінь за період Синодальних сесій (1963–1965); проаналізовано неопубліковані матеріали архіву Папської української Колегії Святого Йосафата (м. Рим); висвітлено роль Йосифа Сліпого у контексті збереження християнської віри, української національної ідентичності, розвитку та підтримки українського сакрального мистецтва, розбудови Церкви та надбання духовної спадщини серед емігрантських спільнот, їх культурної ідентифікації, усвідомлення національної ідентичності та супротив

асиміляції; уведено до наукового обігу нові архівні документи, спогади сучасників, матеріали діаспорної преси; запропоновано нове бачення постаті Йосифа Сліпого як культурного лідера українського зарубіжжя.

4. Теоретична цінність і практична значущість отриманих наукових результатів дисертації М.М. Пронюк полягає у тому, що її аналітичні матеріали й теоретичні узагальнення можна використати під час розробки лекційних курсів із історії української культури, культурології, методики, історії України та української церкви. Результати роботи можуть надати напрямок новим науковим дослідженням у сфері історії, культурології та релігієзнавства, сформувавши відповідну теоретичну базу для подальшого наукового пошуку.

5. Загальна оцінка змісту роботи.

Наукове дослідження Марії Мирославівни Пронюк «Культуротворча діяльність Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого в середовищі української діаспори другої половини ХХ століття» має чітку структуру і містить необхідні для дисертаційної роботи структурні складові, а саме: анотації українською та англійською мовами, список опублікованих праць за темою дисертації, вступ, три розділи із внутрішнім поділом на підрозділи та висновками до них, загальні висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації охоплює 217 сторінок, з них основного тексту – 168 сторінок. Список використаних джерел включає 305 позицій.

У вступі дисертанткою обґрунтовано актуальність теми дослідження; визначено науковий апарат та представлено методи дослідження; вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; представлено наукову новизну і охарактеризовано практичне значення одержаних результатів; окреслено хронологічні межі та надано інформацію про апробацію результатів дослідження.

У першому розділі роботи «Теоретико-методологічні основи дослідження культуротворчості української діаспори» обґрунтовано вибір термінологічного апарату, джерел і методології проведеного дослідження.

У першому підрозділі «Культуротворчість у наукових проєкціях» здійснено розгляд понятійного апарату дисертаційного дослідження, представлено дифініції фундаментальних термінів: «культура», «творчість», «культуротворчий процес», «Українська греко-католицька церква», «діаспора» та їх наукове осмислення вітчизняними та зарубіжними вченими.

У другому підрозділі «Історіографія та джерельна база дослідження» на основі аналізу архівних опублікованих і неопублікованих джерел, історичних, культурологічних, богословських та інших праць українських і зарубіжних авторів відображено теоретичне підґрунтя дослідження культуротворчої ролі Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого у контексті життєдіяльності української спільноти зарубіжжя.

У третьому підрозділі «Методологія дослідження» авторка дисертації розглядає застосовані наукові підходи та методи дослідження, зазначаючи, що для досягнення мети було використано міждисциплінарний методологічний підхід, який ґрунтується на поєднанні принципів історизму, науковості та об'єктивності. Були застосовані як загальнонаукові методи наукового дослідження (теоретичні, емпірично-теоретичні, емпіричні), так і спеціальні: теоретичного аналізу та синтезу матеріалів, індукції та дедукції, систематизації, синергетичний, діалектичний феноменологічний та джерелознавчий методи як основу всебічного охоплення багатогранного явища культуротворчої діяльності Верховного Архієпископа Йосифа Сліпого.

У другому розділі «Інституційна розбудова Йосифом Сліпим духовності української діаспори» авторка концентрує увагу на різних аспектах культуротворчої діяльності Архієпископа, аналізуючи комплекс заходів, здійснених ним для піднесення та розвитку української духовності в діаспорі (заснування духовно-освітніх інституцій, підтримка існуючих навчальних закладів, будівництво та меценатство храмів, візитація численних українських громад у світі).

Підрозділ 2.1 «Заснування закладів духовної освіти в українському зарубіжжі» репрезентує роль Йосифа Сліпого у процесі розбудови культурно-освітнього та духовного комплексу «Свята Софія», Українського Католицького

Університету імені Святого Климента Папи, музею, архіву, бібліотеки. Ці осередки стали потужною платформою для об'єднання людей, натхнених ідеєю збереження й розвитку української культури, науки, освіти в умовах еміграції.

У підрозділі 2.2 «Роль архієрейських подорожей Йосипа Сліпого країнами світу у структурному зміцненні греко-католицької церкви в діаспорі» розкрито значення архієрейських візитацій різних країн світу, основною метою яких було зміцнення структури УГКЦ в діаспорному середовищі. Дисертанткою доведено, що відвідання громад українських вірних, ознайомлення зі станом церковно-релігійного життя на місцях, зустрічі з високопосадовцями, релігійними лідерами, представниками культурних і наукових інституцій мали окрім духовного ще й дипломатично-представницький характер, сприяючи промоції української культури та церковної традиції у світі.

Третій підрозділ роботи «Йосиф Сліпий – меценат і будівничий українських храмів за кордоном» присвячено розгляду питань спорудження та меценатської допомоги українським церквам у діаспорі (Собор Святої Софії – Премудрості Божої, Сергія і Вакха та Чудотворної ікони Жировицької Богородиці). Доведено, що їх значення у контексті збереження національно-релігійної спадщини, та утвердження культурної присутності українців у світовому духовному просторі важко переоцінити.

У третьому розділі дисертації «Культура і мистецтво у візії Йосифа Сліпого» здійснено аналіз культуротворчої спадщини Верховного Архієпископа Сліпого у науковій та культурній сферах в аспектах його науково-публіцистичної творчості, видавництва книг, підтримки митців та науковців, а також проєкту відзначення величного Ювілею Тисячоліття Хрещення Руси-України, як важливих чинників поступу культури, освіти, науки та підняття українського національного духу.

Підрозділ 3.1 «Наукова діяльність митрополита та активізація книговидавництва» докладно репрезентує наукову діяльність митрополита Йосифа Сліпого у хронологічному порядку, згідно трьох періодів його життя. Дисертанткою слушно акцентується значення діяльності Архієпископа у процесі формування фондів бібліотек, збору і збереження стародруків, видання і

перекладу богослужбових книг з церковнослов'янської на українську мову, модерації грандіозного видання УКУ «Monumenta Ucrainae Historica», як 12-томного зібрання документів з історії Української Католицької Церкви, до якого було включено, у тому числі й неопубліковані матеріали, передруки вже виданих, але недоступних для істориків в Україні, або невірно трактованих чи спотворених оприлюднених документів. Це видання має важливе значення для розуміння історії української церкви та нації, а наукова і книговидавнича спадщина Блаженнішого Йосифа має значну цінність для української і світової богословської науки.

У підрозділі 3.2 «Святкування Тисячоліття хрещення Руси-України як культуротворчий феномен» представлено процес модерації підготовки величної події та створення з ініціативи Митрополита «Центрального Комітету з підготовки до святкування Тисячоліття Хрещення Руси-України», що зосередив свою роботу у духовному вимірі. Дисертанткою акцентується організаторські здібності Патріарха Йосифа до гуртування науковців, митців, громадських діячів, релігійних осіб для реалізації суспільно-корисних проєктів та ідей та відзначається глибоке розуміння ним інтелектуального потенціалу діаспори як важливого чинника збереження української ідентичності.

Заключний підрозділ 3.3 «Підтримка Йосифом Сліпим митців та науковців» присвячено розгляду діяльності Митрополита в контексті його сприяння українським освітнім, науковим і культурним осередкам за кордоном, представникам української інтелектуальної і мистецької інтелігенції, що може бути взірцем для сучасної стратегії збереження та розвитку української культури.

Дисертаційна робота М. М. Пронюк відзначається логічністю викладу матеріалу. Висновки до роботи логічні, розкривають виконані завдання дослідження, а його результати мають теоретичне та практичне значення.

6. Відсутність порушень академічної доброчесності.

Аналіз дисертації Марії Мирославівни Пронюк дає підстави для висновку, що текст роботи є авторським, а результати дослідження були отримані дисертанткою самостійно; використана інформація підтверджена відповідними

посиланнями на джерела, які в ній цитуються або згадуються, що цілком відповідає нормам чинного законодавства про авторське право та суміжні права.

У тексті дисертаційної роботи не виявлено плагіату, некоректних цитувань, фабрикацій та фальсифікацій.

7. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Загалом позитивно оцінюючи наукове й практичне значення отриманих дисертанткою результатів, вважаю за необхідне висловити окремі міркування, побажання і запитання:

Пропозиції та зауваження

1. Зі вступної частини дисертації варто було забрати біографічні дані Митрополита (які зустрічаються також у тексті Розділу 2), суттєво доповнивши ними Додатки. Натомість, в обґрунтуванні актуальності роботи, більше акцентувати роль духовенства та Архієпископа у процесі відродження національної духовності як в Україні, так і за її межами.

2. Деталізований каталог аудіозаписів, віднайдених у Ватиканському Архіві (папка №1730) слід було перенести у Додатки, натомість, у тексті дисертації більшу увагу присвятити його аналізу і осмисленню значення для української національної церкви.

3. Додатки до дисертації загалом варто було посилити, зокрема, біографічною довідкою, каталогом праць Верховного Архієпископа Йосифа Сліпого, адже їх розгляд здійснено в ході наукового дослідження. Також суттєво доповнили б цю частину роботи світлини, пов'язані із культуротворчою діяльністю Блаженнішого у різні періоди його життя.

4. Оскільки в умовах сьогодення проблема збереження національної ідентичності у вимушеній еміграції набуває значної гостроти, особливо в умовах повномасштабної військової агресії російської федерації проти України, то в дисертації варто було розкрити, яким чином ідеї Архієпископа могли б вплинути на збереження національної культури саме на сучасному етапі (як в еміграції, так і на теренах України)?

Однак, зазначені зауваження, запитання та побажання не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження Марії Мирославівни Пронюк, відображають власну позицію рецензента і можуть слугувати предметом подальшої дискусії при обговоренні дисертаційної роботи.

8. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових працях. Результати дослідження Пронюк Марії Мирославівни висвітлені у 18 наукових публікаціях; з них 4 у фахових виданнях України категорії «Б»; 2 статті в іноземних періодичних наукових виданнях (Польща, англійською мовою; Латвійська Республіка); та в 12 публікаціях апробаційного характеру, вміщених у збірках матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій.

Основні положення та результати наукової розвідки презентувалися на численних всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях. Усі публікації за темою дисертаційного дослідження розкривають її основні положення.

9. Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації. Дисертацію викладено літературною українською мовою. Стилїстика викладення тексту дисертаційної роботи вирізняється лаконічністю і чіткістю бачення досліджуваної проблематики, представленій без зайвих теоретичних нагромаджень; вона легко сприймається і демонструє добрий науковий рівень дослідниці у презентації власних результатів.

10. Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту. Зміст дисертаційної роботи відповідає предметній області спеціальності 034 Культурологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

11. Загальний висновок. Аналіз дисертації Пронюк Марії Мирославівни «Культуротворча діяльність Верховного Архїєпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого в середовищі української діаспори другої половини ХХ столїття» та опублікованих праць дозволяє зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження можна вважати актуальною, завершеною, самостійною, цілісною науковою роботою, що містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, обґрунтовані й аргументовані висновки. Вона виконана на високому науковому рівні та відповідає спеціальності 034

Культурологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки. Робота має достатню апробацію, а наукові публікації відображають її зміст.

Кваліфікаційна наукова праця відповідає вимогам наказу Міністерства науки і освіти України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними Постановами КМУ № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р. та № 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка, Пронюк Марія Мирославівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 034 Культурологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Рецензент:

кандидатка мистецтвознавства, доцентка,
доцентка кафедри музичної україністики
та народно-інструментального мистецтва
Навчально-наукового інституту мистецтв
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Леся РОМАНЮК